

УДК 332.15
JEL Classification: R11

*Папп Д.Д.,
наук. співроб. відділу перспективного
розвитку сільських територій,
Закарпатський регіональний центр соціально-економічних
і гуманітарних досліджень НАН України*

СУЧАСНИЙ СТАН ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ ТА ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ НАСЕЛЕННЯ ЗАКАРПАТТЯ ТА НАПРЯМКИ ЇХ ФОРМУВАННЯ

Постановка проблеми. З найдавніших часів екологічна свідомість та екологічна культура є атрибутивними складовими людського життя, важливим напрямом людської діяльності та мислення, від якого істотним чином залежать (і ще більше буде залежати в майбутньому) нормальне існування сучасної цивілізації та її сталий розвиток.

Водночас ці два поняття є справжніми феноменами 2-ї половини ХХ – початку ХХІ ст., коли людство дедалі більше почало усвідомлювати необхідність переулаштування свого життя, з тим, щоб воно стало безпечним і здоровим, щоб екологічна культура населення стала беззаперечним

імперативом його буття, адже нині, фактично, розгортається всесвітня гуманітарно-екологічна революція, яка прийшла на зміну науково-технічній революції (умовно – середина ХХ – кінець ХХІ ст.), що свого часу змінила революцію промисловою (умовно – початок ХІХ – середина ХХ ст.) [1, с. 255].

Закарпаття, яке з точки зору природного потенціалу є унікальною європейською екосистемою, не дивлячись на загалом певний позитивний імідж як екологічно чистого регіону, теж потерпає від глибокої еколого-економічної кризи, зокрема, забруднення промисловими і особливо побутовими відходами; все більш масовими стають і випадки безгосподарського використання природних багатств краю. На жаль, звичною для сільського Закарпаття є картина, коли на власному обійсті громадяни спалюють відходи з пластику. Чи коли обабіч автомобільних доріг випасають корів, а отримане молоко вживають та реалізують. Це просте та наочне свідчення слабких екологічних знань населення і нерозуміння ним шкоди, яка завдається їх необдуманими вчинками [2].

Власне сам спосіб життя значної частки українського населення, його ставлення до власного здоров'я, також свідчить про доволі низький рівень екологічної культури. Проте існуюча в Україні екологічна освіта та виховання, пропаганда екологічних знань, на жаль, не є достатньо дієвими та ефективними, що засвідчили і результати проведеного в ході дослідження соціологічного опитування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми екологічної культури та виховання осмислювалися багатьма знаними українськими вченими, зокрема такими, як акад. В. Шинкарук, акад. М. Голубець [3], д-р філос. наук Н. Депенчук, д-р філос. наук М. Тарасенко, проф. В. Крисаченко, О. Федоренко, Л. Лукянова, Н. Єфименко, В. Потапенко [4], Ю. Злобін, С. Стойко тощо [5]. На основі вироблених ними концептуальних положень сформовано певну систему понятійних уявлень про генезис, структуру та механізми функціонування екологічної свідомості та екологічної культури. Проте, недостатньо дослідженим залишається рівень реальної екологічної культури населення, розуміння ним важливості нового екологічного мислення, своєї відповідальності за майбутнє навколишнього середовища.

Постановка завдання. Метою статті є, на основі аналізу відповідей респондентів на запитання соціологічної анкети, дослідити їх ставлення до стану екології свого регіону; виявити джерела інформації (знань) респондентів про роль екологічної освіти та виховання; встановити причини недостатньої екологічної культури дорослого сільського населення Закарпаття та запропонувати заходи по її покращенню.

Робота ґрунтується на оригінальному матеріалі, отриманому в результаті проведення вибіркового соціологічного опитування населення Закарпатської області, що визначає її наукову актуальність та новизну.

Виклад основного матеріалу дослідження. Гострота сучасної глобальної екологічної кризи і необхідність зміни світоглядних та ціннісних орієнтирів безпосередньо пов'язана з проблемою зміни свідомості як широких мас населення, так і осіб, що на різних щаблях приймають відповідальні рішення, політиків, керівників корпорацій, вчених, організацій громадського сектору, ЗМІ тощо. Це передбачає особливу увагу до проблеми формування екологічної свідомості в широкому сенсі слова.

При цьому потрібно розуміти, що власне становлення екологічної свідомості є доволі непростим процесом, який передбачає, зокрема, здатність піднятися над своїми вузькокорисними інтересами заради інтересів більш широких суспільних верств, прагнення діяти в ім'я збереження природи, врятування життя на планеті.

Прийнято вважати, що становлення екологічної свідомості здійснюється за чотирма основними напрямками: науковому (через прагнення реалізувати на практиці знання про існуючі в природі взаємозв'язки); економічному (через усвідомлення економічної невідповідності виробничої діяльності, яка руйнує природне середовище); культурному (через прагнення зберегти природу як елемент культурного середовища) і політичному (через прагнення створити умови, відповідні гідності людини). Тобто головною метою екологічної свідомості є переорієнтація людського світогляду.

На сучасному етапі розвитку цивілізації екологічна компетентність має стати обов'язковою ознакою культури кожної людини. «Культура – писав М. Тарасенко – це не тільки показник універсальності і свободи людини, але і в рівній мірі показник її відповідальності перед світом» [6, с. 96].

В науковій літературі існує багато визначень поняття «екологічна культура». Будучи похідним від більш загального та дуже багатопланового поняття «культура», це поняття теж має багато визначень. Одним із вдалих, на нашу думку, є наступне: «Екологічна культура – це внутрішня суть людини та взагалі суспільства, що знаходиться «всередині нас» і проявляється в певних діях щодо природи. Екологічна культура виступає регулятором людської діяльності. Вона є своєрідним «кодексом поведінки» людей і всього суспільства по відношенню до природи, тобто екологічна культура є сукупністю екологічної етики, моралі й поведінки кожної окремої людини, соціальних груп людей і суспільства в цілому». Це складова загальноосвітньої культури, яка характеризується глибоким і узагальнюючим осмисленням важливості екологічних проблем для майбутнього людства [7, с. 23].

Є і інші більш чи менш вдалі означення цього поняття.

Поняття ж «екологічна освіта» та «екологічне виховання» є скоріше педагогічними процесами, що спрямовані на формування екологічної культури особистості та суспільства в цілому. Вони виступають певними регуляторами практичної діяльності особистості стосовно навколишнього середовища, згідно наукових вимог раціонального природокористування, а в спрощеному виді є показниками свідомого і відповідального ставлення до природи.

У свою чергу, поняття екологічна освіта та екологічне виховання – це дещо різні інструменти впливу на свідомість людини. Перший озброює людину необхідними знаннями про особливості взаємодії суспільства і природи, а другий формує навички бережливого ставлення людини до природного середовища. А в цілому поняття екологічна культура, освіта і виховання виступають як триєдина категорія формування людської особистості, починаючи з самого раннього віку.

В останні роки інтерес до розвитку екологічної освіти і культури в усьому світі зріс коли стало цілком очевидно, що одним із головних причин невиконання ухвал міжнародних екологічних форумів та відповідних їх документів є саме низька екологічна культура більшості населення планети. Так, через чверть століття констатується, по суті, провал концепції сталого розвитку, прийнятий у м. Ріо-де-Жанейро у 1992 році. Однією з головних причин називається відсутність нового екологічного способу мислення як у керівників держав, так і у простих людей. І Україна, на жаль, теж не подає приклад наявності у нашого керівництва та населення такого високого способу мислення [1, с. 258].

Підтвердженням цього є те, що, у 2016 році наша держава зайняла тільки 44 місце у рейтингу екологічної ефективності (Environmental Performance Index, EPI) серед 180 країн. Про це йде мова у звіті Йельського і Колумбійського університетів [8].

В ході вибіркового соціологічного опитування населення Закарпатської області нами було опитано 140 респондентів, переважно представників студентської молоді (93 особи), в усіх районах Закарпатської області, соціально-демографічний розподіл яких відображено в табл. 1. Важливо було дослідити їхню думку як майбутніх спеціалістів з вищою освітою, які у майбутньому мали б стати носіями високої екологічної свідомості та особистим прикладом для інших верств суспільства.

Таблиця 1

Соціально-демографічний та освітній розподіл респондентів в розрізі природно-економічних зон

	Стать:			Соціальна структура респондентів:						Освіта:		
	Чоловіки	Жінки	Всього	Службовці	Підприємці	Робітники	с/г працівники	Студенти	інші	вища	с/спец.	середня
Низинна зона	20	56	76	8	4	-	-	60	4	18	2	56
Передгірська зона	25	26	51	-	6	8	2	31	4	16	2	33
Гірська зона	3	10	13	-	-	-	-	11	2	2	-	11
<i>Всього по дослідженню:</i>	48	92	140	8	10	8	2	102	10	36	4	100

Джерело: розроблено автором за результатами соціологічного дослідження

Зокрема, ставилося завдання виявити які з проблем охорони навколишнього середовища є для респондентів найбільш важливими та дослідити їх ставлення до стану екології свого регіону.

Відомо, що суттєвим фактором ризику для навколишнього природного середовища є об'єкти техногенної екологічної небезпеки, які є практично в кожній області України. Завдання їх локалізації, утилізації, перенесення чи належного облаштування лежить на органах місцевої та регіональної влади, відповідних галузевих керуючих структур. Та не менш, якщо не більшу шкоду довкіллю, Закарпаття зокрема, завдають прості громадяни, засмічуючи середовище свого проживання як у містах, так і у сільській місцевості. Щороку закарпатці і гості області стають свідками вкрай ганебного явища, коли велика паводкова вода несе річками тисячі пластикових пляшок. Можна гордитися тим, що Закарпаття знаходиться в центрі Європи і когось переконуювати в своїй європейськості й високій культурі, однак пластики відходи, які пливуть річками, залишають у гостей однозначно негативне враження про культуру закарпатців [9].

Про шкоду пластику можна говорити чимало. Він надзвичайно небезпечний при спалюванні і практично не розкладається в ґрунті. Єдиний вихід – збирати і переробляти, а на Закарпатті поки що в цьому напрямку робляться лише перші кроки. Якщо організований вивіз побутових відходів охоплює вже більшу частину населених пунктів Закарпатської області і є одним із найвищих у державі, то їх роздільне сортування і переробка знаходяться лише на початковій стадії. Так, зокрема, за активної

участі громадських організацій краю та небайдужих громадян періодично проводяться акції з очищення русел річок від побутового непотребу, в першу чергу, пластикового [10, с. 1-2; 11].

На основі аналізу матеріалів соціологічного опитування виявлено, що стан оточуючого середовища у своєму регіоні більшість респондентів (60%) оцінюють як задовільний, 15,7% – як добрий, 14,2% – як поганий, а 10,1% – не визначилися з своїм вибором. Ранжування проблем щодо впливу людини на природу та забруднення довкілля із запропонованого респондентам списку засвідчило, що найбільшу стурбованість викликають питання, пов'язані з:

- проблемою незаконних вирубок лісів – 61%;
- проблемою утилізації населенням твердих побутових відходів – 56%;
- проблемою шкідливих викидів в атмосферу – 47%;
- проблемою забруднення водойм побутовим сміттям – 44%;
- проблемою незаконного відбору піску та щебню з водойм – 34%.

Переважна більшість респондентів – 68,5% – вважає, що масові вирубки лісу в Закарпатті порушують екологічний баланс в регіоні, а 21,4% – що саме вони є основною причиною екологічних проблем в регіоні.

На запитання анкети стосовно збору твердих побутових відходів отримано відповіді, що 50% населених пунктів, де проживають респонденти, мають санкціоновані облаштовані сміттєзвалища, але сортування твердих побутових відходів здійснюється лише у 12,1% з них. Обидві цифри – це звичайно мало, але треба мати на увазі, що ще у близько 20% населених пунктів області організовано централізований вивіз побутових відходів на облаштовані полігони для їх зберігання та утилізації. У 31,4% населених пунктів є стихійні сміттєзвалища. Причому часто респонденти вказували наявність у їх населеному пункті як санкціонованих, так і стихійних сміттєзвалищ, що свідчить про те, що вирішення цієї проблеми ще далеке від вирішення. І саме на рівні місцевих рад немає чіткого розуміння шляхів вирішення даної проблеми. Стосовно організованого вивозу ТПВ, то він переважно організований у низинних та передгірських населених пунктах з хорошою дорожньою інфраструктурою, а у гірських районах розвинений слабо.

Цікаві відповіді отримані на запитання анкети «Як особисто Ви (ваша родина) утилізуєте побутові відходи та відходи від ведення особистого господарства?». Так, 68,5% респондентів вказали, що у їх населеному пункті є організований вивіз побутових відходів, 15,7% – що відносять у пункт прийому побутових відходів, лише 7,8% респондентів відносять на стихійне звалище, а 14,2% вказали, що спалюють сміття. Причому часто це роблять паралельно з організованою утилізацією побутових відходів, що дещо незрозуміло, бо навіть опале з дерев листя спалювати не рекомендується, позаяк воно накопичує токсичні речовини з атмосфери. Дослідження виявило, що серйозну для всієї України, і Закарпаття зокрема, проблему незаконного спалення сухої трави, що призводить до зменшення біорозмаїття флори та фауни луків і чагарників та забруднення повітря, наше населення або не помічає, або не вважає серйозною. І особливо дивуватися немає чому, бо про неї, як правило, згадують лише раз у році – весною.

Група запитань стосовно використання родинними респондентів у їх фермерському чи особистому селянському господарстві засобів обробітку рослин, а також хімічних та біологічних добавок для відгодовування свійських тварин показала, що 52,8% з них використовують лише органічні засоби обробітку рослин, 29,8% – використовують і ті, і ті; решта респондентів вказали, що у них немає особистих селянських господарств. Стосовно хімічних та біологічних добавок для відгодовування свійських тварин, то 54,2% респондентів вказали, що не використовують їх, 12,1% - що використовують, а 31,4% – що їх родини не тримають свійських тварин. Причому у примітках до анкети вони показували чітке розуміння шкідливості таких засобів.

Необхідно відмітити, що при обробці результатів соціопитування був помічений та врахований і фактор певного конформізму частини респондентів, які, зокрема, одночасно надавали взаємосуперечливі відповіді на деякі питання анкети. Також враховано, що, на жаль, не завжди розуміння людиною принципів та норм екологічної поведінки та моралі іде нога в ногу з їх дотриманням. Бо хто ж тоді вирубує ліси, спалює луки, засмічує водойми, наше довкілля, не іноземці ж?

Одним із пріоритетних напрямів реформування виховання у Державній національній програмі «Освіта». (Україна XXI століття)», прийнятій у 1993 році визначено «Формування екологічної культури людини, гармонії її відносин із природою». Також декларується, що основні принципи екологічної освіти і виховання в Україні базуються на:

– багаторівневій організації екологічної безперервної освіти, яка включає в себе формування екологічної свідомості людей, починаючи від дошкільного, шкільного, післяшкільного віку до спеціальної професійної підготовки дорослої людини в усіх сферах діяльності з постійним оновленням екологічних знань протягом усього життя;

– екологізації навчальних предметів, яка включає в себе акцентування на екологічних аспектах у будь-яких галузях знань та людської діяльності, особливо тих, що безпосередньо пов'язані з використанням природних ресурсів і природного середовища.

Проте для дієвої підтримки нового типу екологічної культури в першу чергу потрібні кваліфіковані кадри, потрібні також спеціальні соціальні інститути (різні структури управління, підприємства екологічного профілю, екологічні фонди і організації, громадські рухи і партії і т.п.), які в Україні ще вкрай недостатньо розвинені і Закарпатська область не є в цьому винятком.

Можемо лише констатувати, що на даному етапі в області основну роль в пропаганді екологічних знань та екологічної культури відіграють засоби масової інформації. З них ми чи не щодня чуємо вирази, в яких вживається слово екологія. Ми чуємо їх з екранів телевізорів та радіоприймачів, читаємо про це в друкованих ЗМІ та Інтернеті. Але разом з тим ми бачимо, що екологічна ситуація в країні не покращується. Шукаючи причини цього, все більше і більше людей приходить до думки, що екологічну освіту та виховання потрібно розпочинати ще зі шкільного віку [12].

Екологічне виховання повинно починатися з раннього дитинства, бо набуті знання в цей час можуть надалі перетворитися в міцні переконання. Першочерговим завданням вивчення природознавчої змістової лінії освітньої галузі «Людина і світ» Державного стандарту початкової загальної освіти є ознайомлення дітей з основами екологічної грамоти з метою подальшої неперервної екологічної освіти, яка сприяла б формуванню в майбутніх громадянах цілісного світосприймання та філософії природо шанування. І чим раніше починається робота з екологічного виховання учнів, тим вищою буде її педагогічна ефективність і результативність. Молодий шкільний вік найбільш цінний етап у розвитку екологічної культури особистості. Бо діти особливо чутливі до добра, допитливі. Саме в цей час слід закладати моральні основи, розвивати почуття прекрасного, вміння бачити красу природи [13].

Екологічна освіта в школі повинна бути спрямована на формування, по-перше, системи уявлень про оточуюче середовище як цілісну нерозчленовану систему, що забезпечує життєдіяльність людини як біологічного виду; по-друге, відповідного свідомого відповідального відношення до нього і, по-третє, стратегій та технологій раціонального природокористування. Саме така орієнтація в екологічній освіті отримала найбільший розвиток в світі й підтримку на міжнародному рівні.

В ході соціологічного опитування респондентам було запропоновано відповісти на питання стосовно їх ставлення до рівня екологічної культури та освіти населення. Так, на запитання анкети «Яким Ви вважаєте рівень екологічної культури населення у вашому населеному пункті?» 48,5% респондентів вказали «середній», 30% – невисокий, 10,7% високий, 7,8% – низький і лише 4 опитаних (2,8%) вважають його високим. Більш оптимістичними є жителі гірських районів Закарпатської області, менш – жителі міст.

На відкрите запитання «Як Ви вважаєте, в чому полягають причини недостатньої екологічної культури дорослого сільського населення Закарпаття?» респонденти давали наступні цікаві відповіді, які свідчать про їх, в цілому, досить високу екологічну зрілість та свідомість:

- ментальна байдужість частини населення, його байдужість до екології взагалі;
- нерозуміння (неусвідомлення) ними наслідків власних дій;
- недостатнє екологічне виховання у сім'ї тощо.

Але найчастіше вказувалася відсутність осуду з боку громади, оточення, неприязнення порушників екорівноваги до відповідальності та слабкість державних інституцій у цьому питанні.

Із цими відповідями цілком корелюються відповіді на запитання анкети «Де, на Вашу думку, має починатися екологічне виховання?». Із вибіркової сукупності опитаних 57,8% вказали, що у сім'ї, 36,4% вважають, що у дошкільних навчальних закладах, а 31,2% головним фактором екологічного виховання вважають сім'ю.

Лише 4,2% опитаних вважають, що екологічне виховання та освіта повинні здійснюватися у ВНЗ. Хоча світові стандарти сучасної господарської діяльності вимагають високоякісної екологічної підготовки фахівців різних спеціальностей. Так, наприклад, Всесвітня федерація інженерних організацій розробила Кодекс екологічної етики для інженерів. Серед семи постулатів, що входять до нього вказано, що екологічні проблеми обов'язково мають бути враховані в будь-якій інженерній діяльності [7, с. 23-24].

Цікавими є відповіді на запитання анкети «Що, на Вашу думку, потрібно зробити для покращення екологічної культури та освіти населення?». Майже одноставно 78% опитаних вважають, що за забруднення природи повинно слідувати більш суворе притягнення до відповідальності, з чим у нашій країні (і її судовій системі) далеко не все добре. Понад 40% опитаних вважають, що цьому можуть посприяти збільшення кількості передач екологічного спрямування по телебаченню і радіо, а також посилення осуду з боку громади стосовно порушників екологічних норм. Збільшення кількості навчальних годин з основ екології у школах як важливий фактор обрали 32,8% опитаних, а от збільшення кількості просвітницько-екологічних публікацій у пресі вважають дієвими тільки 12,8% респондентів. Жоден з опитаних, чомусь, не назвав такий потужний інформаційний інструмент, як Інтернет, хоча опитувалася переважно молодь.

Останнім відкритим запитанням анкети: «Які, на Вашу думку, країни світу Ви вважаєте взірцями високої екологічної культури та освіти населення?» ставилося завдання виявити ступінь обізнаності респондентів щодо високих світових екологічних стандартів. Дозволялося назвати три свої

уподобання серед країн. В результаті було названо 28 країн світу: 20 – європейських, 6 – з Азії та Океанії та 2 – із Західної півкулі. З вибраних країн 14 згадується респондентами тільки один раз, а 3 країни двічі. Один респондент як взірць екоосвіти та виховання назвав Північну Корею, яка таким взірцем, безумовно не є. Інший респондент назвав Китай, який, поряд із США, є світовим лідером за шкідливими викидами в атмосферу. Найбільш взірцевими екокультурними країнами респонденти вважають об'єднану Німеччину (31 вибір), Швецію та Швейцарію (по 17). Також високо оцінено Австрію (11) та Японію (10). Проте і інші названі респондентами країни відзначаються високими екологічними стандартами культури та освіти населення (Канада, Нова Зеландія, Франція, Великобританія, Данія, Ісландія, Сінгапур тощо). Є серед названих країн і сусіди Закарпаття: Чехія, Польща, Угорщина та відносно недалекої Словенія та Хорватія, досвід яких у формуванні екологічної культури та екологічної свідомості населення був би особливо цінним для регіону Українських Карпат, Закарпаття зокрема, з їх потужним еколого-економічним потенціалом, близькістю до кордонів ЄС, розвинутим транскордонним співробітництвом.

Висновки з проведеного дослідження. Результати проведеного соціологічного дослідження підтвердили, що рівень екологічної свідомості та екологічної культури більшості населення Закарпатської області на «теоретичному» рівні достатньо високий. Проте в частині практичного застосування наявних знань, їх трансформування у стійкі екологічні переконання та моральні імперативи існує ще значна прогалина.

Наявна в регіоні екологічна пропаганда кількісно ніби і потужна та різнопланова, насправді недостатньо ефективна, часто схоластична або занадто академічна, але недостатньо викривальна.

Також констатовано, що у частини населення регіону (26%) має місце певний дуалізм стосовно розуміння норм екологічної моралі та допустимістю не обов'язкового їх дотримання, коли ці протилежні, по суті, моральні концепти досить спокійно уживаються в одній людині.

Дослідження чітко зафіксувало, що у суспільстві існує запит до владних інститутів держави на більш суворе правове покарання порушників екологічних норм.

Бібліографічний список

1. Білявський Г.О., Фурдуй Р.С., Костиков І.Ю. Основи екології: підручник. 3-тє вид. Київ: Либідь, 2006. 408 с.
2. У Закарпатті все більшої актуальності набувають екологічні проблеми. URL: <http://www.mukachevo.net/ua/news/view/31674> (дата звернення: 15.02.2019).
3. Голубець М.А. Від біосфери до соціосфери: монографія. Львів: Поллі, 1997. 251 с.
4. Потапенко В.Г. Стратегічні пріоритети безпечного розвитку України на засадах «зеленої економіки»: монографія. URL: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/Potapenko_mon-29b20.pdf (дата звернення: 15.01.2019).
5. Стойко С. Прийшов час подбати про екологічну безпеку Українських Карпат. *Новини Закарпаття*. 2010. 14 серп. (№ 89-90). С. 6.
6. Тарасенко Ф.М. Природа, технологія, культура: монографія. Київ: Наукова думка, 1985. 255 с.
7. Царик Т.Є., Файфура В.В. Основи екології: підручник. Тернопіль, 2009. 131 с.
8. Україна заняла 44 место по индексу экологической эффективности. URL: <http://issuu.com/2016yaleeri/docs/epi2016-final> (дата звернення: 15.02.2019).
9. Каралкіна Н. Не вбиваймо себе пластиком. URL: <http://www.rionews.com.ua/newspaper/socio/now/n13109165654> (дата звернення: 15.12.2018).
10. У Баранинцях на Ужгородщині «дали бій пластиковим пляшкам». *«Унґвар»*. 2014. 21 жовтня (№ 62). С. 1-2.
11. 80 метрів кубічних пластику, 15 тонн скла вловили з Боржави. URL: <https://zakarpattia.net.ua/News/111830-Z-Borzhavu-vylovuly-80-metriv-kubichnykh-plastyku-ta-15-ton-skla-FOTO> (дата звернення: 15.12.2018).
12. Екологічна культура починається з нас / Український лісовий портал. URL: <https://www.lisportal.org.ua./1136/> (дата звернення: 15.12.2018).
13. Екологічне виховання молодших школярів. URL: <http://www.klasnocinka.com.ua/uk/article/ecologichne-vikhovannya-molodshikh-shkolariv.html> (дата звернення: 15.12.2018).

References

1. Biliavskiy, H.O., Furdui, R.S. and Kostikov, I.Yu. (2006), *Osnovy ekolohii* [Fundamentals of ecology], textbook, 3rd ed., Lybid, Kyiv, Ukraine, 408 p.
2. *U Zakarpatti vse bilshoi aktualnosti nabuvaiut ekolohichni problemy* [In Transcarpathia environmental problems are becoming more and more acute], available at: <http://www.mukachevo.net/ua/news/view/31674> (access date February 15, 2019).

3. Holubets, M.A. (1997), *Vid biosfery do sotsiosfery* [From the biosphere to the sociosphere], monograph, Polli, Lviv, Ukraine, 251 p.
4. Potapenko, V.H. (1997), *Stratehichni priorytety bezpechnoho rozvytku Ukrainy na zasadakh «zelenoї ekonomiky»* [Strategic priorities for Ukraine's safe development on the basis of the green economy], monograph, available at: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/Potapenko_mon-29b20.pdf (access date January 15, 2019).
5. Stoiko, S. (2010), "It's time to take care of the ecological safety of the Ukrainian Carpathians", *Novyny Zakarpattia*, no. 89-90, p. 6.
6. Tarasenko, F.M. (1985), *Pryroda, tekhnolohiia, kultura* [Nature, technology, culture], monograph, Naukova dumka, Kyiv, Ukraine, 255 p.
7. Tsaryk, T.Ye. and Faifura, V.V. (2009), *Osnovy ekolohii* [Fundamentals of Ecology], textbook, Ternopil, Ukraine, 131 p.
8. *Ukraina zaniala 44 mesto po indeksu ekologicheskoy effektivnosti* [Ukraine ranked 44th on the index of environmental efficiency], available at: <http://issuu.com./2016yaleepi/docs/epi2016-final> (access date February 15, 2019).
9. Karalkina, N. "Do not kill ourselves with plastic", available at: www.rionews.com.ua/newspaper/socio/now/n13109165654 (access date December 15, 2018).
10. Ungvar (2014), "In Baranyntsi, in Uzhgorod, "they gave a fight to plastic bottles"", no. 62, pp. 1-2.
11. *80 metriv kubichnykh plastyku, 15 ton skla vylovyly z Borzhavy* [80 meters of cubic plastic, 15 tons of glass caught from Borzhava], available at: <https://zakarpattia.net.ua/News/111830-Z-Borzhavy-vylovyly-80-metriv-kubichnykh-plastyku-ta-15-ton-skla-FOTO> (access date December 15, 2018).
12. *Ekolohichna kultura pochynaetsia z nas* [Ecological culture begins with us], available at: <https://www.lisportal.org.ua./1136/> (access date December 15, 2018).
13. *Ekolohichne vykhovannia molodshykh shkolariv* [Ecological upbringing of junior pupils], available at: <http://www.klasnocinka.com.ua/uk/article/ecologichne-vikhovannya-molodshikh-shkolariv.html> (access date December 15, 2018).

Папп Д.Д. СУЧАСНИЙ СТАН ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ ТА ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ НАСЕЛЕННЯ ЗАКАРПАТТЯ ТА НАПРЯМКИ ЇХ ФОРМУВАННЯ

Мета. На основі аналізу відповідей респондентів виявити стан та рівень екологічної свідомості, екологічної культури населення Закарпаття та дослідити джерела інформації (знань) респондентів про роль екологічної освіти та виховання, виявити причини недостатньої екологічної культури дорослого сільського населення Закарпаття та запропонувати заходи по її покращенню.

Методика дослідження. Для досягнення визначеної мети використано загальнонаукові методи та інструменти дослідження, зокрема: теоретичний – для характеристики об'єкта та предмета дослідження, їх регіональної специфіки; соціологічний – для отримання необхідного масиву даних; аналітично-описовий та метод узагальнення – для виявлення факторів, що впливають на рівень екологічної культури та освіти населення, а також формулювання висновків та пропозицій.

Результати. Розглянуто сутність понять екологічної свідомості та екологічної культури населення через призму посилення екологічних проблем у світі, з однієї сторони, і необхідності становлення нової парадигми екологічного мислення – з іншої. Досліджено стан та рівень екологічної свідомості, екологічної культури населення Закарпаття. Виявлено проблеми в частині практичного застосування населенням наявних у них екологічних знань, їх трансформації у стійкі екологічні переконання та моральні імперативи. Визначено напрями покращення екологічної освіти молоді.

Наукова новизна. Вперше зроблено спробу виявити які з проблем охорони навколишнього середовища є найбільш важливими для населення Закарпаття на сучасному етапі та дослідити ставлення респондентів до стану екології свого регіону. Констатовано, що у частині населення регіону має місце певний дуалізм стосовно розуміння норм екологічної моралі та допустимістю не обов'язкового їх дотримання.

Практична значущість. Результати дослідження можна використати у практичній роботі органів регіональної влади, громадських інституцій, наукових та освітніх установ.

Ключові слова: екологічна свідомість, екологічна культура, екологічна освіта, сільські території Закарпаття, забруднення довкілля.

Papp D.D. THE MODERN STATE OF ENVIRONMENTAL CONSCIOUSNESS AND ENVIRONMENTAL CULTURE OF THE POPULATION OF TRANS-CARPATHTHIA AND DIRECTIONS OF THEIR FORMATION

Purpose. The aim of the article is to identify the state and level of ecological consciousness, the ecological culture of the population of Transcarpathia on the bases of the analysis of respondents' responses and to study the sources of information (knowledge) of respondents about the role of ecological education and upbringing, to identify the causes of inadequate ecological culture of the adult rural population of Transcarpathia and to propose measures for its improvement.

Methodology of research. General scientific methods and research tools are used in order to achieve a certain goal, in particular: theoretical – to characterize the object and subject of research, their regional specificity; sociological – for obtaining the necessary data array; analytical and descriptive and method of generalization – to identify factors that influence the level of ecological culture and population education, as well as the formulation of conclusions and proposals.

Findings. The essence of concepts of ecological consciousness and ecological culture of the population is considered through the prism of strengthening environmental problems in the world, on the one hand, and the necessity of the formation of a new paradigm of ecological thinking – on the other. The state and level of ecological consciousness, ecological cultures of the population of Transcarpathia are investigated. Problems in the part of the practical application by the population of their ecological knowledge, their transformation into sustainable environmental beliefs and moral imperatives are revealed. The directions of improvement of environmental education of youth are determined.

Originality. For the first time an attempt has been made to identify which of the environmental problems are the most important for the population of Transcarpathia at the present stage and to investigate the respondents' attitude towards the ecology of their region. It is stated that some of the population of the region has a certain dualism regarding the understanding of norms of ecological morality and the admissibility of the optional adherence to them.

Practical value. The results of the study can be used in the practical work of the regional authorities, public institutions, scientific and educational institutions.

Key words: ecological consciousness, ecological culture, ecological education, rural areas of Transcarpathia, pollution of the environment

Папп Д.Д. СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО СОЗНАНИЯ И ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ НАСЕЛЕНИЯ ЗАКАРПАТЬЯ И НАПРАВЛЕНИЯ ИХ ФОРМИРОВАНИЯ

Цель. На основе анализа ответов респондентов выяснить состояние и уровень экологического сознания, экологической культуры населения Закарпатья, исследовать источники информации (знаний) респондентов о роли экологического образования и воспитания, выяснить причины недостаточной экологической культуры взрослого сельского населения Закарпатья и предложить мероприятия по ее улучшению.

Методика исследования. Для достижения поставленной цели использованы общенаучные методы и инструменты исследования, в частности: теоретический – для характеристики объекта и предмета исследования, их региональной специфики; социологический – для получения необходимого массива данных; аналитико-описательный и метод обобщения – для выявления факторов, которые влияют на уровень экологической культуры и образования населения, а также формулирования выводов и предложений.

Результаты. Рассмотрена сущность понятия экологического сознания и экологической культуры населения сквозь призму усиления экологических проблем в мире, с одной стороны, и необходимости становления новой парадигмы экологического мышления – с другой. Исследовано состояние и уровень экологического сознания, экологической культуры населения Закарпатья. Обнаружены проблемы в части практического применения населением имеющихся у них экологических знаний, их трансформации в устойчивые экологические убеждения и моральные императивы. Определены направления улучшения экологического образования молодежи.

Научная новизна. Впервые сделана попытка выявить, какие из проблем охраны окружающей среды являются наиболее важными для населения Закарпатья на современном этапе, и исследовать отношение респондентов к состоянию экологии своего региона. Констатировано, что у части населения региона имеет место определенный дуализм относительно понимания норм экологической морали и допустимостью необязательного их соблюдения.

Практическая значимость. Результаты исследования можно использовать в практической работе органов региональной власти, общественных институций, научных и образовательных учреждений.

Ключевые слова: экологическое сознание, экологическая культура, экологическое образование, сельские территории Закарпатья, загрязнение окружающей среды.